

УДК: 82-1/-9+330.101

Качмар Віра Михайлівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики та інформації
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ, МОВЛЕННЄВОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ЕКОНОМІСТА

В статті обґрунтовано потребу формування мовної, комунікативної та мовленнєвої компетенцій майбутнього економіста в процесі здобування університетської освіти. З'ясовано суть понять «мовна компетенція», «мовленнєва компетенція», «мовна особистість», «комунікативна компетентність».

Ключові слова: мовна компетенція, мовленнєва компетенція, мовна особистість, культура мовлення, комунікативна компетенція.

Постановка проблеми. В умовах орієнтації вищої освіти на всебічний і гармонійний розвиток особистості, посилення зв'язку змісту навчання з обраною професією особливого значення для формування мовної й мовленнєвої компетенції студентів набуває вдосконалення змісту вищої освіти, зокрема курсу української мови (за професійним спрямуванням) для студентів економічних спеціальностей. Одним із важливих напрямків удосконалення навчання фахової мови є формування мовленнєвих умінь та навичок студентів, майбутніх фахівців, що є досить актуальним в сучасних умовах денационалізації мови. Адже вміння спілкуватися українською мовою є одним із засобів успішності в майбутній роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що проблема комунікативної, мовної та мовленнєвої компетенцій активно розглядається у працях психологів та психолінгвістів (Виготський Л.В., Гальперін П.Я., Зимня І.О., Леонтьєв О.О., Щерба Л.В.), дидактів і методистів (Біляєв О.М., Вашуленко М.С., Гудзик І.П., Дудников О.В., Мельничайко В.Я., Пашківська Н.А., Пентилюк М.І., Плиско К.М., Скаткін М.М., Скурагівський Л.В., Супрун А.Є., Шелехова Г.Т.) та лінгвістів (Бондарко О.В., Жовтобрюх М.А., Загнітко А.П., Русанівський В.М., Кожина М.М., Мацько Л.І., Стельмахович М.Г., Н. Д.Бабич) та ін. Особливо значущими є роботи, у яких розглядається сутність і рівнева модель мовної особистості, розвиток таких її складників, як національно-мовна свідомість, мовні здібності, мовне чуття, мовний смак, мовно-ціннісні орієнтації. Разом із тим потрібно зазначити, що компетентнісний аспект формування національно-мовної особистості недостатньо вивчений у вітчизняній лінгводидактиці. Тому, на наш погляд, проблема мовної та мовленнєвої компетенції в процесі комунікації майбутніх економістів є надзвичайно актуальною і потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є виклад теоретичних та практичних передумов дослідження впливу мовної та мовленнєвої компетенції на рівень комунікативного процесу, а також обґрунтування необхідності майбутньому фахівцю володіти професійною мовою, вміти правильно й виразно висловлюватись, при цьому вміло використовувати різні стилістичні, лексичні, фонетичні засоби української мови, самостійно поповнювати свої знання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвій духовної культури суспільства, піднесення вартості української мови та вихід її на міжнародну арену як мови суверенної держави залежить від багатьох чинників, передусім від функціонування суспільно престижної форми національної мови – літературної мови – у професійній сфері. Адже зміст курсу української мови (за професійним спрямуванням) формує комунікативну мовленнєву, мовну, соціокультурну і діяльнісну компетенції особистості студента. Однак, діяльнісні компетенції свідчать про розвиток мисленнєвих здібностей, уміння володіти методами пізнавальної і творчої діяльності. Тлумачний словник пояснює компетенції як «добру обізнаність із чим-небудь». Вихідним для нас є трактування цього поняття з лінгвістичної точки зору: «...інтуїтивне знання про мову, яке має той, хто розмовляє рідною мовою, і яке дозволяє йому коректно висловлювати думку в словах рідною мовою і відрізнити правильні речення від неправильних». Компетентність – «властивість за значенням компетентний», тобто «який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний...».

І.Зимня на основі аналізу різних наукових поглядів зазначає, що підхід, який ґрунтується на компетенції, передусім підкреслює практичну, діяльнісну сторону. Тоді як підхід, що спирається на поняття «компетентність» – включає власне особистісні якості, визначається як більш широкий, співвідносний з гуманістичними цінностями освіти. Усі компетенції, на які орієнтується вивчення української мови, тісно взаємопов'язані. Скажімо, соціокультурні є основою для вироблення творчих мовленнєвих умінь, зокрема текстотворчих. Адже якщо в студента немає ніяких почуттів, бідний внутрішній світ, духовний світогляд, то він не має про що говорити, у нього немає потреби займатися творчою мовленнєвою діяльністю. Діяльнісні компетенції (аналітичні, прогнозувальні, синтетичні та інші) є опорою для розвитку комунікативних, мовленнєвих (загальномовленнєвих, компетенцій продуктивної мовленнєвої діяльності, компетенцій рецептивної мовленнєвої діяльності) і власне мовних.

Потрібно зазначити, що предметні компетенції, з одного боку, є орієнтувальною основою навчальної діяльності, бо проєктуються як очікувані результати, а з іншого – продуктом процесу інтеріоризації змісту мовної освіти. З огляду на сказане доцільно виділити три групи власне предметних компетенцій (комунікативна, мовна, мовленнєва), кожна з яких має свої різновиди. Розглянемо основні групи компетенцій, урахувавши соціальні запити і потреби передусім українського суспільства.

Комунікативна компетенція визначається комунікативними інтенціями (комунікативними намірами адресата); дотриманням комунікативних стратегій, що дають змогу досягти необхідного результату комунікації; знанням особистості співрозмовника; зворотним зв'язком в комунікації, що передбачає врахування психологічних особливостей адресата, його соціальних ролей; умінням долати психологічні «фільтри»; умінням володіти навичками декодування «мови тіла» співрозмовника; чіткою організацією в умовах та ситуації спілкування; орієнтацією і підтриманням процесу спілкування; контролем власної мовленнєвої поведінки, емоцій тощо; навичками та умінями завершувати комунікацію, контролювати посткомунікативні ефекти. Зважаючи на це,

майбутній фахівець економічного профілю повинен оволодіти такими вміннями, як уміння знаходити, відбирати й аналізувати необхідну інформацію, вміння інформувати про ті чи інші події в сфері економіки та робити власні висновки, вміння вести ділову бесіду та налагоджувати ділові стосунки, що свідчатимуть про його професіоналізм та високий фаховий рівень. Студент протягом навчання у ВНЗ має усвідомити специфіку ділової комунікації та оволодіти її основами, оскільки не лише знання економічних процесів та принципів економіки різних країн, але й вільно оперувати діловою українською мовою є його першочерговим обов'язком. Одним із основних соціокультурних механізмів взаємодії економіста з партнерами, є мовне спілкування(комунікація). Однак, сучасні науковці, які займаються дослідженням проблематики спілкування у бізнес-середовищі, дійшли такого висновку: в кожного четвертого випускника вишу недостатньо сформовані та розвинуті комунікативні вміння. Така ситуація пов'язана з недостатнім забезпеченням зв'язку змісту навчання із практичною діяльністю суб'єктів господарювання. Ірина Ярошук досліджуючи «мовну особистість» актуалізує той факт, що «... тривалий час учасників спілкування характеризували як ідеальні сутності, відтак як узагальнених носіїв соціальних, інколи психологічних ознак. Насправді, людина в комунікацію входить як особистість з усіма властивими їй рисами» [2, с. 187-188]. А.Г.Богін розуміє людину як носія мови та розглядає її з позиції здібностей до мовленнєвої діяльності [3, с. 3]. Н.Форманська зауважує, що кожна особистість(носій мови) «наділена комунікативними, соціальними та психічними ролями» [4, с. 66]. На сучасному етапі комунікативна компетенція, яку характеризують як сформованість в особистості внутрішньої мотивації, психологічної та практичної готовності до досягнення якісніших результатів у професійній діяльності, соціальному житті, є обов'язковим складником професійної майстерності фахівця [5]. Майбутній економіст, постійно спілкуючись зі своїми колегами, замовниками тощо та достатньою мірою володіючи комунікативною компетенцією, зможе організувати та спрямувати свою діяльність так, щоб досягнути визначених професійних цілей.

Сфера досліджень психології, педагогіки та соціальних наук охоплює вивчення комунікативної компетенції, яка характеризується як «сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах із різними комунікантами, а також знань вербальних і невербальних засад інтеракції, умінь їх ефективно застосовувати у конкретному спілкуванні в ролі адресанта й адресата» [2, с. 124]. Інакше визначення комунікативної компетенції звучить як уміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку, яка відповідає нормам соціальної взаємодії, притаманних певній культурі, вміння співрозмовників володіти комунікативними стратегіями, правилами спілкування [6, с. 228].

Таким чином, комунікативна компетенція виражається у володінні лінгвістичними вміннями та в дотриманні норм мовленнєвої поведінки.

У науковій літературі багато уваги приділяється ключовим, так званим соціальним компетенціям молоді людини. Це питання пов'язане з мовною компетенцією, що трактується як сума систематизованих знань норм і правил літературної мови, за якими будуються правильні мовні конструкції та повідомлення за фахом. Найвагомішою ознакою мовної компетенції є її нормативність – дотримання норм літературної мови, в нашому випадку – сучасної української літературної мови. Проблеми формування правильності українського мовлення присвячені роботи П. Дудика. Правильність мовлення – одна з суттєвих ознак мовлення фахівця. Це, з одного боку, повна відповідність мовлення нормам літературної мови, а з другого – одна з основ мовленнєвої культури. Правильність чого-небудь (дії, вчинку, висловлювання) – це його істинність,

відповідність певним явищам дійсності. Основою семантики слова «правильність» є те, що позначається прикметником «правильний» – той, який відповідає тепер чи відповідав у минулому тому, що насправді існує або існувало [7, с. 299].

Як зазначають О. Горошкіна, М. Пентилюк, Л. Попова норма літературної мови – це сукупність загальноприйнятих правил, якими користуються мовці в усному і писемному мовленні. Опанування норм сприяє підвищенню культури мови, а висока мовна культура є свідченням культури думки. Щоб говорити й писати правильно, треба добре знати всі розділи мовної системи. А щоб говорити і писати добре, треба вміти відбирати в конкретній ситуації спілкування найбільш вдалі доречні мовні засоби – слова, словосполучення, речення [8, с. 46]. У свою чергу мовна норма тісно пов'язана з системою конкретної мови, історично й соціально зумовлена. Мовною нормою стає будь-яке мовне явище – звук, сполучення звуків, морфема, значення слова чи фразеологізму, форма слова, словосполучення і речення, – що сприймається як зразок. Мовні норми є обов'язковими для всіх її носіїв [8, с. 45]. Порушення норм літературної мови засмічує мову, ускладнює сприйняття сказаного, знижує довіру до адресанта. Правильність пов'язана з мовною компетенцією адресанта, особливо якщо адресантом є майбутній економіст. Формування правильності мовлення є невід'ємною ознакою загальнолюдської культури. Зокрема для спеціаліста економічного профілю правильність мовлення є не лише відображенням його освіченості, вихованості й інтелігентності, а й визначає в цілому культуру його праці.

Під мовленнєвою компетенцією ми розуміємо вміння адекватно й доречно, практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, міркування тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні засоби (невербальну знакову систему) та інтонаційні засоби виразності мовлення. Тому, можна сказати, що мовна компетенція характеризує володіння або не володіння нормами «мовленнєвих жанрів» (термін М.М.Бахтіна), а мовленнєва компетенція – нормами вербального й невербального спілкування. І як би це не звучало парадоксально, однак, знання рідної мови, правильне і вміле оперування усіма мовними засобами та способами є запорукою успіху випускника вищого навчального закладу економічного спрямування. Практика засвідчує такі факти, що економісти часто у своєму мовленні недотримуються норм мови. Промовистим прикладом слугуватимуть такі фрази: Уряд України намагається подолати кризу, у той час як його опоненти ускладнюють цю проблему (правильно: Уряд України намагається подолати кризу, тоді як опоненти ускладнюють цю проблему); помилкове поєднання дієслівних зв'язок української мови *становить і являє собою*, утворюючи зв'язку *становить собою замість є (становить): Реформа становить собою частину державного процесу (правильно: Реформа є частиною державного процесу. Реформа становить частину державного процесу).*

На сучасному етапі при аналізі феномену мовленнєва компетентність за основу беруться досягнення таких наук як риторика, соціопсихолінгвістика, неориторика, етносоціопсихолінгвістика тощо, що дозволяє побачити у процесі мовленнєвої діяльності людини наявність мовно/мовленнєвих знань, умінь та навичок, на яких базується професійно-мовленнєва комунікація, власний повсякденний, соціальний, практично-технологічний, комунікативний, професійний досвід, інтелектуальні, художні й організаційні (лідерство, комунікабельність) здібності, моральні, етичні, релігійні та інші цінності. Всі вище перераховані інтенції є невід'ємними атрибутами ділового портрета майбутнього фахівця економіки.

Проведений аналіз дозволив визначити наступні критерії оцінки показника «мовна, мовленнєва, комунікативна компетенція: досконале володіння нормами мови та технікою

мовлення, а також уміння правильно використовувати вербальні та невербальні знакові системи у процесі комунікації.

Вільне володіння рідною мовою сприяє вихованню сучасної інтелектуально й духовно розвиненої особистості, здатної до продуктивної професійної діяльності. Така особистість повинна володіти не лише певним обсягом знань про мову, а й умінням застосовувати їх в усному й писемному мовленні, «толерантно спілкуватися, слухати й чути, сприймати й розуміти», тобто бути компетентною щодо мови й мовлення [9, с. 2].

Сьогоднішній стан сучасної української мови, розлад традиційних літературних норм, вульгаризація побутової галузі спілкування давно викликає занепокоєння як фахівців-філологів, так і представників інших наук (зокрема економістів, юристів тощо), чия діяльність пов'язана з мовленнєвим спілкуванням.

Особистість постає виразніше, повніше та яскравіше перед іншими людьми, коли вона досконально володіє рідною мовою. Тому перед сучасним педагогом постає завдання: формувати та збагачувати мовну та мовленнєву компетенцію спеціаліста економічного профілю. Мовленнєва компетенція є одним з основних факторів формування професійного іміджу особистості, вона полягає у використанні обмеженої кількості одиниць мови, закономірностей їх функціонування і законів оперувати ними для побудови різноманітних висловлювань – від найпростішого вираження почуття до передачі інтелектуальної інформації. Саме у сфері мовленнєвих реалізацій виявляється своєрідність національної мови. Оволодіння мовленнєвою, мовною та комунікативною компетенцією підводить майбутнього економіста до адекватних мовленнєвих дій, готує його до мовленнєвої практики в умовах природного спілкування.

Мовленнєва компетенція фахівця економічного спрямування визначається через його мовленнєвий досвід, який включає в себе практику мовного спілкування, постійне використання мови з метою пізнання людиною середовища і самої себе. Однак на так часто людина замислюється над тим, який у неї рівень мовленнєвої компетенції? На жаль, сьогодні звичним серед людей є часте повторення зайвих слів у мовленні, які не мають ніякої користі («так би мовити», «практично», «ось», «це», «взагалі» і т.д.), неточне використання слів, не зовсім логічне висловлювання власних думок, наприклад: тавтологія: *моя автобіографія, захисний імунітет, висловити свою думку*; поєднання логічно несумісних слів: *убивчо щедрий, страшно красивий*; порушення порядку слів у реченні: *Гнів зумовлює біль* (чи *Біль зумовлює гнів*); неправильне вживання похідних сполучників української мови: *не стільки..., скільки* (треба *не так..., як*); *чим..., тим* (треба *що..., то*); *у той час як* (треба *тоді як*); нелогічна побудова речення: *Страшні не стільки процеси, скільки провокації* (правильно: *Не так страшні протести, як провокації.*), *чим далі, тим гірше* (правильно: *Що далі, то гірше.*) тощо. Мовлення справжнього спеціаліста повинно бути кришталево чистим, тому необхідно уникати в мовленні слів-«паразитів». З упевненістю можемо констатувати той факт, що сучасний студент не те, що не володіє мовними нормами, але не вміє правильно, точно, гармонійно виражати свої думки.

Висновки. Отже, мовленнєва, мовна та комунікативна компетенції відіграють важливу роль для успішної професійної діяльності економіста. У наш час затребуваність фахівця на ринку праці, його конкурентоспроможність у значній мірі залежать від вільного володіння рідною мовою, вміння ефективно спілкуватися, від знань, прийомів мовленнєвого впливу та переконання.

Мова – це не лише засіб спілкування між людьми, це, перш за все, показник багатства особистості. Як зазначив О. Гончар: «Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе». Саме сьогодні інтерес до рідної мови стає

усвідомленою необхідністю для мільйонів молодих людей, які прагнуть досягти успіху в житті за допомогою професійних знань та навичок. Якісне володіння культурою усного та писемного мовлення створює передумови для успішної професійної діяльності особистості.

Список використаних джерел

1. Новий український тлумачний словник за заг. ред. В.В. Дубічинського. – Харків, 2008. – 608 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
3. Богин Г.И. Типология понимания текста / Г.И. Богин. – Калинин: КГУ, 1986. – 86 с.
4. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения / Н.И. Формановская. – Москва: Высшая школа, 1989. – 159 с.
5. Зыгмантович С.В. Компетентностный подход к профессиональной подготовке будущих библиотекарей / С.В. Зыгмантович. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.gpntb.Ru/win/ivents/31.pdf/.
6. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології: навч. посібник / Ф.С.Бацевич. – К.: Академія, 2006. – 248с.
7. Дудик П. С. Стилїстика української мови / П.С. Дудик. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 368 с.
8. Горошкіна О. М. Українська мова : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою / О. М. Горошкіна, М. І. Пентилюк, Л. О. Попова; за заг. ред. М. І. Пентилюк. – Харків: «Сичія», 2010. – 256 с.
9. Мацько Л. Матимемо те, що зробимо. До питання формування мовної культури / Л. Мацько // Дивослово. – 2001. – № 9. – С. 2 – 3.

Кочмар В.М. Формирование речевой, речевой и коммуникативной компетенции будущих экономистов

В статтє обоснована необхідність формування мовної, комунікативної та речової компетенції майбутнього економіста в процесі отримання університетського освіти. Вияснено суть понять «мовна компетенція», «речова компетенція», «мовна особистість», «комунікативна компетентність».

Ключевые слова: мовна компетенція, речова компетенція, мовна особистість, культура мови, комунікативна компетенція.

Kochmar V.M. Formation language and communicative competency of future economists

The necessity of forming of functional linguistic competence, communicative competence in the process of university study is grounded. The essence of such concepts as «linguistic competence», «communicative competence».

Key words: linguistic competence, language norm, communicative competence, language personality.

